

НАРАТАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ РАМАНА Ю ХУА «ЖЫЦЬ»

М. А. Яромка

*Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, г. Мінск;
maruна.yaromka@gmail.com;
навуk. кір. – Г. М. Бутырчык, канд. філал. навук, дац.*

У артыкуле вызначаны асаблівасці наратыву ў рамане Ю Хуа «Жыць» («活着», 1992), ахарактарызаваныя адносіны паміж апавядальнымі інстанцыямі розных узроўняў. У рамане вылучаюцца тры апавядальнікі, два з якіх выконваюць падвойную функцыю наратара і персанажа ўласнай гісторыі, што кажа пра выкарыстанне ў тэксце метаапаведу. Аналіз наратывунай структуры рамана пры дапамозе мадэлі пункта погляду, тэорыі метадыегетычнага апаведу дазваляе акрэсліць функцыі розных наратывуных пластоў і спецыфіку іх камбінавання.

Ключавыя словы: наратывуная структура; пункт погляду; дыегезіс; экзегезіс; метадыегетычны апавед.

Раман сучаснага кітайскага пісьменніка Ю Хуа «Жыць» («活着», 1992) прысвечаны лёсу чалавека на фоне гістарычных падзей у Кітаі ў перыяд з 1930-х да пачатку 1980-х гг. Раман адметны сваёй наратывунай структурай: у тэксце прысутнічае некалькі наратараў і, адпаведна, некалькі пунктаў погляду, што выклікае пытанне пра асаблівасці камбінавання розных пластоў апаведу і іх наратывуную функцыю.

Аповед у мастацкім тэксце раздвойваецца на акт выказвання і само выказванне, бо факт прамаўлення мадыфікуе змест выказвання, надаючы яму завершаны сэнс і ствараючы дыстанцыю паміж прамаўленнем і прамоўленым [2, с. 68]. Для вызначэння тыпу наратара выкарыстоўваюцца паняцці дыегезісу і экзегезісу. Дыегезіс азначаецца як план расказанай гісторыі, прасторава-часавы ўніверсум, абазначаны аповедам, пры гэтым апавядальнік, які з'яўляецца ўдзельнікам апісаных падзей, характарызуецца як інтрадыегетычны наратар. Экзегезіс – план апаведу, у якім змяшчаюцца тлумачэнні, каментары і метанаратывуныя заўвагі апавядальніка – экстрадыегетычнага наратара [1, с. 278; 3, с. 82].

Адным з распаўсюджаных варыянтаў падзелу наратыву на плыні выступае з'яўленне ў тэксце гісторыі, расказанай яе непасрэдным удзельнікам, калі персанаж першаснага апаведу становіцца наратарам гісторыі другога ўзроўня. Акрэсленая мадэль можа ўскладняцца ўвядзеннем дадатковых персанажаў таго самага ўзроўня, што рэпрэзентуюць іншае бачанне гісторыі, або з'яўленнем новага наратывунага пласту, выяўленага праз дадатковага персанажа-апавядальніка. У другім выпадку адзін і той самы персанаж выконвае падвойную функцыю, адносячыся як да плану апаведу расказанай ім

самім гісторыі, так і да плану расказанай гісторыі з пазіцыі новага героя-апавядальніка [1, с. 240].

Аповед у рамане «Жыць» вядзецца ад першай асобы. Адметна, што на пачатку твора «я» ўводзіцца ў тэкст наступнай фразай: «**我比现在年轻十岁的时候**» [5] («Калі я быў на дзесяць гадоў маладзейшы, чым цяпер» – пераклад з кіт. тут і далей мой. – М. Я.). Такая характарыстыка героя гаворыць пра з’яўленне адразу двух наратараў, якія адносяцца да розных узроўняў: першы – удзельнік падзей, раскрытых у творы, малады чалавек, які збірае народныя песні; другі – той самы чалавек, адзелены ад падзей вызначаным прамежкам часу. У пэўны момант «я» сустракае Сю Фугуэя, які расказвае гісторыю свайго жыцця. Размова адбываецца ў форме дыялогу, аповед вядзецца ад першай асобы ў храналагічнай паслядоўнасці і займае асноўны аб’ём рамана. Гісторыя перыядычна перарываецца ўстаўкамі, перададзенымі з пазіцыі «я», зместам якіх пераважна з’яўляецца апісанне прасторы, іншых другарадных персанажаў і самога Фугуэя. Такім чынам, у тэксце рамана можна вылучыць тры апавядальныя інстанцыі: Фугуэй, «я», «я праз дзесяць гадоў» [6].

Пры раздзяленні аповеду істотнай выяўляецца пазіцыя, з якой раскрываецца падзеі, бо менавіта яна становіцца лініяй падзелу і вызначае характар адносін паміж плынямі аповеду. Пазіцыі розных наратараў можна ахарактарызаваць пры дапамозе мадэлі пункта погляду, які ўяўляе сабой ракурс, у адпаведнасці з якім адбіраюцца і прэзентуюцца апісанія сітуацыі і падзеі [4, с. 473]. У прапанаванай В. Шмідам мадэлі пункта погляду вылучаюцца перцэптыўны, ідэалагічны, прасторавы, часавы, моўны планы, якія можна выкарыстаць як крытэрыі для параўнання пунктаў погляду розных персанажаў [3, с. 123].

Фугуэй адначасова з’яўляецца апавядальнікам і героем уласнай гісторыі. Яго расповед пачынаецца словамі «**四十多年前**» ‘больш за сорак гадоў таму’, пасля чаго ўводзяцца іншыя часавыя ўказанні (**几十年来** ‘цягам дзесяцігоддзяў’, **那时候** ‘у той час’, **我长大以后** ‘калі я вырас’), што дазваляе казаць пра рэпрэзентацыю мінулых падзей з пазіцыі дыстанцыраванага ў часе і прасторы Фугуэя-апавядальніка [5]. Тым не менш, унутры гісторыі актыўна ўжываецца простая мова для перадачы слоў і рэакцый персанажаў. Частка з іх, напрамую перажытая Фугуэем у мінулым, належыць да ўспрымання Фугуэя-персанажа, тады як перажыванні астатніх удзельнікаў падзей перадаюцца апавядальнікам, які знаходзіцца ў тых самых часавых і прасторавых рамках, што і яго слухач. Адпаведна, прасторавы план пунктаў погляду Фугуэя і яго слухача шмат

у чым супадае, выконваючы, у тым ліку, і сюжэтную функцыю звядзення двух герояў разам дзеля забяспечання іх размовы.

Калі гаворка ідзе пра часавы план пункта погляду, маецца на ўвазе не толькі момант непасрэднага перажывання падзеі, але і працэс яе апрацоўкі ў свядомасці персанажа [3, с. 125]. Пажылы Фугуэй і яго малады слухач раздзеленыя некалькімі дзясяткамі гадоў, за якія адбыўся цэлы шэраг значных палітычных і сацыяльных зменаў: руйнаванне старога ладу, вайна, рэвалюцыя і яе наступствы. Час, выступаючы вымярэннем зменаў, выкарыстоўваецца як маркер розніцы паміж героямі ў плане досведу. Апрача таго, мае значэнне і працягласць аповеду: размова герояў доўжыцца адзін дзень, у выніку чаго гісторыя жыцця ўкладаецца ў абмежаваны прамежак часу, дзесяцігоддзі прыроўніваюцца да некалькіх гадзін. Калі для Фугуэя-апавядальніка гэта скарачэнне і пераказ, то для «я» гэта адзіны варыянт гісторыі, які непазбежна прыводзіць да значнага паскарэння тэмпу развіцця падзей і страты шматлікіх дэталей, вядомых апавядальніку і перажытых героем.

На ўзроўні словаўжывання істотнай розніцы ў моўных планах пункта погляду Фугуэя і «я» не назіраецца. Асноўная розніца палягае ў ацэнцы падзей, што звязвае моўны план з ідэалагічным. Фугуэй расказвае гісторыю ўласнага жыцця, усё расказанае мае да яго прамое дачыненне і перадаецца са шматлікімі эмацыйна афарбаванымі дэталямі: «有庆还在那里站着,咬着嘴唇一动不动,末了可怜巴巴地问王喜:我每天都有来抱抱它们吗?» ‘Юцін нерухома стаяў на тым самым месцы, кусаючы вусны, жаласліва спытаў у Вана Сі: «Можна я буду кожны дзень прыходзіць і абдымаць іх [ягнят]?»»; «我脑袋里嗡嗡乱响了» ‘У маёй галаве ўсчаўся бязладны гул’ [5]. «Я» такіх перажыванняў, відавочна, пазбаўлены, успрымаючы іх апасродкавана, як факты мінулага. Шэраг асабістых трагедый, праз якія праходзіць герой (страта маёмасці, вайна, смерць бацькоў, голад, смерць дзяцей і жонкі, гібель зяця і ўнука), накладвае адбітак на яго светаўспрыманне. Такі досвед моцна кантрастуе з досведам яго слухача – маладога чалавека, які ходзіць па вёсках і запісвае народныя песні. «Я» ў асноўным апісвае, не даючы ацэнак, у той час як Фугуэй, апавядаючы, перыядычна робіць падсумаванні, што з’яўляюцца пазнейшай ацэнкай: «这辈子想起来也是很快就过来了,过得平平常常,我爹指望我光耀祖宗,他算是看错人了,我啊,就是这样的命» ‘Жыццё, калі падумаць, прамінула вельмі хутка, самае звычайнае жыццё. Бацька хацеў, каб я праславіў наш род, але ён, мусіць, ува мне памыліўся. Што я? Маё жыццё такое, якое ёсць’ [5].

Акрэсленыя ацэначныя, ідэалагічныя разыходжанні пашыраюцца і на перцэптыўны план, што ўяўляе сабой прызму, праз якую адбіраюцца падзеі. На адбор падзей, безумоўна, уплывае досвед персанажа: Фугуэю вядомае завяршэнне яго гісторыі, што дазваляе расставіць акцэнт і згадаць істотныя для далейшага аповеду дэталі, апусціўшы пры гэтым другасныя. Так, ён робіць заўвагу наконт лякарні, якая стане месцам смерці яго сына, дачкі і зяця, акцэнтуючы ўвагу менавіта на месцы: «这家医院和我们前世有仇，有庆死在这里，凤霞也死在这里» ‘Гэтая лякарня помсціць нам за крыўды мінулага жыцця, тут памёр Юцін, тут памерла Фэнся’ [5]. «Я», у сваю чаргу, адбірае тыя дэталі, якія назірае вакол сябе ў месцы, дзе вядзецца размова: «那时候四周田地里庄稼人的说话声飘来飘去»; ‘У той час над навакольнымі палямі залуналі галасы сялян’; «福贵微笑地看着我，西落的阳光照在他脸上，显得格外精神» ‘Фугуэй з усмешкай зірнуў на мяне, яго твар, асветлены вечаровым сонцам, выглядаў надзвычай ажыўленым’ [5]. Што да пачутай гісторыі, «я» пазбаўлены магчымасці ўплываць на яе развіццё і можа ўспрымаць расповед выключна ў перадачы Фугуэя, толькі як нешта цэлае і завершанае, адрознае ад уласнага досведу і сфармуляванае не іншым персанажам.

Супастаўленне розных планаў пунктаў погляду двух персанажаў ілюструе, па-першае, іх пераплеценасць і ўзаемны ўплыў адных планаў на іншыя і, па-другое, наяўнасць значнага разрыву паміж апавядальнікам і слухачом. Найбольш істотнай выяўляецца розніца перцэптыўнага плану, шмат у чым абумоўленая часовай і прасторавай дыстанцыяй, што прыводзіць да відавочнай розніцы ў ацэначным плане. Ізаляваны разгляд размовы Фугуэя і «я» паказвае суадносіны двух пунктаў погляду як сутыкненне розных персанажаў у плоскасці аднаго наратыўнага ўзроўню.

Як адзначалася вышэй, Фугуэй – герой і апавядальнік адначасова; «я», у сваю чаргу, раздвойваецца на збіральніка песень, слухача гісторыі Фугуэя і наратара, голас якога гучыць «праз дзесяць гадоў» на пачатку твора. Прысутнасць наратара ў рознага ўзроўню і той факт, што іх ролі выконваюцца адпаведна аднымі і тымі самымі героямі, дазваляе казаць пра наяўнасць у рамане метадыгетычнага аповеду.

Метадыгетычны аповед – гэта аповед другой ступені, калі ў творы выводзіцца персанаж, які расказвае гісторыю (апавед першай ступені), ператвараючыся такім чынам у апавядальніка. Ж. Жэнет вылучае тры тыпы адносін метадыгетычнага аповеду і ўключанага ў яго першаснага аповеду: вытлумачэнне прычын расказаных падзей, стварэнне кантрасту

ці аналогіі, наданне пэўнай функцыі самому апавядальнаму акту [1, с. 413].

Адносіны паміж планам аповеду Фугуэя і планам расказанай ім гісторыі можна аднесці да першага тыпу адносін: герой, перажыўшы ўсе згаданыя ім падзеі, меў шмат часу для рэфлексіі, у выніку чаго зрабіў пераацэнку і прыйшоў да прыняцця жыцця: «**做人还是平常点好, 争这个争那个, 争来争去赔了自己的命**» ‘Трэба быць чалавекам простым, бо ў змаганні то за адно, то за другое – у бясконцым змаганні можна страціць уласнае жыццё’ [5]. Пры гэтым у пэўны момант размовы «я» адзначае: «**他有些感激地看着我, 仿佛是我正在为他做些什么, 他因为自己的身世受到别人重视, 显示出了喜悦之情**» ‘Ён [Фугуэй] глядзеў на мяне з нейкім хваляваннем, быццам я зрабіў яму паслугу, ён быў вельмі ўсцешаны, што некага зацікавіла яго гісторыя’ [5]. Прыведзеная заўвага паказвае, наколькі для героя важна распавесці сваю гісторыю і сфармуляваць уласнае стаўленне да перажытага.

Аналагічным чынам характарызуюцца адносіны паміж «я» і «я праз дзесяць гадоў»: увядзенне «я» пры дапамозе часовай рэферэнцыі да ўмоўнага «цяпер» (праз дзесяць гадоў) гаворыць пра асэнсаванасць, перапрацаванасць перажытага дзесяць гадоў таму досведу і перадачу мінулых падзей у новым ключы. Успрыманне «я» карэктуюцца наратарам другога ўзроўню: «**和福贵相遇, 使我对以后收集民谣的日子充满快乐的期待, 我以为那块肥沃茂盛的土地上福贵这样的人比比皆是**» ‘Пасля сустрэчы з Фугуэем я шмат добрага чакаў ад збору народных песень, мне здавалася, што на гэтай урадлівай, шчодрой зямлі мусіць быць безліч такіх людзей, як Фугуэй’; «**可是我再也没遇到一个像福贵这样令我难忘的人了**» ‘Але я болей ніколі не сустракаў такога незабыўнага чалавека, як Фугуэй’ [5]. Прыведзеная рэмарка мадыфікуе ўспрыманне персанажа, пазбаўляе яго найўнасці, змяняючы першую, непасрэдную ацэнку ў адносінах да Фугуэя, што дапускае новае, сфарміраванае пазней успрыманне ўсёй гісторыі.

Хаця прысутнасць «я праз дзесяць гадоў» у тэксе абмяжоўваецца двума кароткімі фрагментамі, яго ўвядзенне ператварае досвед «я» ў завершаную, артыкуляваную ў тэксе гісторыю. Дадзеная трансфармацыя стварае функцыянальную – і, як вынік, сэнсавую – паралель паміж «я» і Фугуэем-персанажам, а таксама паміж «я праз дзесяць гадоў» і Фугуэем-апавядальнікам. Пэўная сіметрычнасць назіраецца і ў фармальных паказчыках: унук Фугуэя Кугэнь гіне ва

ўзросце сямі гадоў, а пасля Фугуэй прамаўляе: «苦根今年该有十七岁了» ‘Кугэню ў гэтым годзе павінна было б споўніцца сямнаццаць гадоў’ [5]. Адпаведна, з моманту, на якім Фугуэй завяршае сваю гісторыю, да моманту размовы з «я» мінае дзесяць гадоў – той самы часавы прамежак, які спатрэбіўся наратару, каб расказаць пра падзеі сваёй маладосці. Нарэшце, напрыканцы гісторыі некаторыя заўвагі Фугуэя агучваюцца з пазіцыі «я» і падаюцца праз простую мову: «家珍死得很好, 死得平平安安, 干干净净, 死后一点是非都没留下» ‘Смерць Дзяджэнь была добрай, спакойнай, чыстай, пасля яе смерці не засталася нічога недагаворанага’ [5]. Скончыўшы апавед, Фугуэй сыходзіць, і разам з гэтым змяняецца яго функцыя: ён застаецца героем уласнай гісторыі, але роля апавядальніка для яго завяршаецца – далей яго гісторыю расказвае «я».

Калі размова герояў аднаго наратыўнага ўзроўню дазваляе перадаць рознае бачанне падзей, то стварэнне метанаратыву пераводзіць размову ва ўнутраны план, выяўляючы рознае ўспрыманне праз аднаго і таго самага персанажа і фарміруючы своеасаблівы ўнутраны дыялог. У такім выпадку розніца паміж наратарамі палягае ў асаблівасцях пераасэнсавання падзей і раскрываецца ў апаведзе як спосаб арганізацыі досведу.

Такім чынам, наратыўная структура рамана «Жыць» характарызуецца наяўнасцю трох апавядальных інстанцый, якія адносяцца да розных узроўняў апаведу. Супастаўленне двух наратараў пры дапамозе мадэлі пункта погляду ілюструе суадносіны паміж апавядальнікамі, што знаходзяцца ў адной наратыўнай плоскасці, тады як аналіз адносін паміж метадыягетычным наратарам і планам першаснага апаведу паказвае, як арганізаваны наратыў на розных узроўнях. Выкарыстанне некалькіх наратыўных інстанцый у рамане дазваляе дасягнуць формы, якая, адпаведна рэфлексіўнаму характару тэксту, робіць магчымым пераасэнсаванне досведу герояў у рамках знешняга і ўнутранага дыялогу.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Женетт, Ж.* Фигуры. В 2-х томах. Том 2 / Ж. Женетт . – М.: Изд.-во им. Сабашниковых, 1998. – 472 с.
2. *Рикер, П.* Время и рассказ. Т. 2. Конфигурация в вымышленном рассказе / Поль Рикер. – М.; С.-Пб. : Университетская книга, 2000. – 224 с.
3. *Шмид, В.* Нарратология / Вольф Шмид. – 2-е изд., исп. и доп. – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.
4. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory / ed. by D. Herman, M. Jahn, M. – L. Ryan. L. – New York : Routledge, 2008. – 345 p.*
5. 余华. 活着 / 余华. – 作家出版社, 2012. – 236页.

6. 张怡. 余华《活着》的叙事学解读 / 张怡. - 名作欣赏, 2019. - 135-136页.